

Gönderme Tarihi: 28.04.2020

Kabul Tarihi: 27.07.2020

*Bu bir derleme makaledir.

Koronavirüs (Covid-19) pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması

Aras Bozkurt^a^a Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Uzaktan Eğitim Bölümü, Eskişehir, Türkiye. ORCID: 0000-0002-4520-642X

Özet

Koronavirüs (Covid-19) pandemisi ile beraber yakın geçmişte ütopyik olarak değerlendirilebilecek deneyimler, 2020 yılının başından itibaren küresel olarak tüm dünyada yaşamaya başlanmıştır. Hayatın her alanını etkileyen Covid-19 özellikle eğitime yönelik bakış açısını da yeniden değerlendirmeyi gerektiren sonuçlar doğurmuştur. Eğitime yönelik değerlendirmelerin kavramsal tartışmalar bağlamında ele alındığı bu tarama çalışmasında acil uzaktan eğitim (emergency remote education) ve uzaktan eğitim (distance education) kavramları açıklanmıştır. Bunun yanı sıra pandemi süresince ortaya çıkan durumlara göre eğitim teknolojileri, uzaktan eğitimde ders tasarımı, ölçme değerlendirme, dijital veriler ve etik, yeni eğitsel roller, dijital yeterlilikler ve dijital beceriler, dijital dönüşüm, dijital bölünme, eğitimde açıklık felsefesi, sosyal eşitlik, travma ve kaygı, ilgi, anlayış ve empati pedagojisi, destek toplulukları ve mekanizmaları ile yükseköğretimde ekonomik boyut bağlamında değerlendirmeler yapılmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre koronavirüs pandemisinin eğitim alanını doğrudan ve dolaylı olarak birçok şekilde etkilediği, eğitimde sürekliliği her koşulda sağlamak için köklü reformlara ve stratejik planlamaya ihtiyaç olduğu görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: koronavirüs, covid-19, acil uzaktan eğitim, uzaktan eğitim, çevrimiçi öğrenme.

Abstract

With the coronavirus (Covid-19) pandemic, the experiences that can be evaluated utopically in the recent past have been experienced globally since the beginning of 2020. Covid-19 has influenced every area of life and has had consequences that require a reassessment of education. In this review study, which explored conceptual discussions within the context of educational evaluations, the terms emergency remote education and distance education are explained. Besides, explanations in the context of educational technologies, course design in distance education, assessment and evaluation, digital data and ethics, new educational roles, digital competencies and digital skills, digital transformation, digital divide, philosophy of openness in education, social equality, trauma and anxiety, pedagogy of care, support communities and mechanisms, were provided in line with cases emerged during the pandemic. According to the results of this study, pandemics directly and indirectly affect the field of education in many areas; radical reforms and strategic planning are needed to ensure continuity in education under all conditions.

Keywords: coronavirus, covid-19, emergency remote education, distance education, online learning.

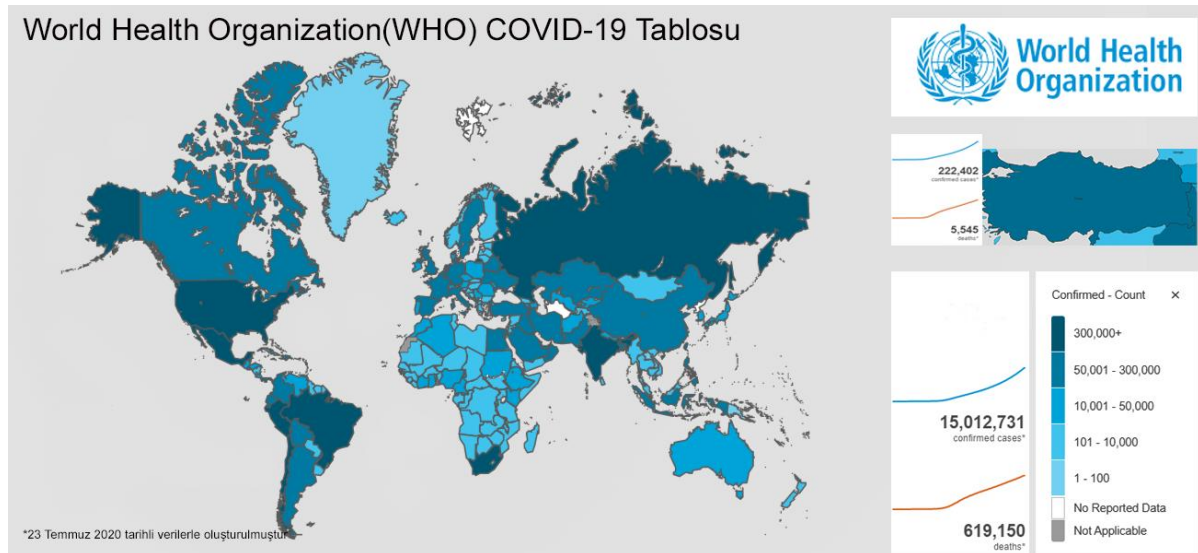
Kaynak Gösterme

Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması. *AUAd*, 6(3), 112-142.

Giriş

Kaos kuramına göre dünyanın herhangi bir bölgesinde meydana gelen bir olay başka bir olayın tetikleyicisi olabilir. Bu bağlamda düzen düzensizliği yaratır ve tetikleyici olayın sonuçları sistemin tüm bileşenlerini etkileyebilir. Kaos Kuramında ifade edildiği üzere Asya’da bir kelebeğin kanat çırpışı tüm dünyada bir fırtınaya sebep olabilir (Lorenz, 1972). Bu bağlamda 2019 yılının sonunda başlayan koronavirüs (Covid-19) pandemisi tüm dünyada bir fırtına olma yolunda evrilmiştir. Bu fırtınanın mevcut sonuçlarının yanı sıra sosyo-kültürel, politik, ekonomik ve şu anda öngöremediğimiz pek çok boyutta tüm dünyayı etkisi altına alması muhtemel bir senaryo olarak hala karşımızda durmaktadır. Eğitim de hiç şüphesiz, bu fırtınanın ortasında kalmış ve Covid-19 pandemisi eğitime bakış açımızı ve eğitimi yorumlama şeklimizi değiştirmiştir (Bozkurt ve Sharma, 2020). Küresel boyutta etkili olan bir pandemi doğası gereği bir felaket olarak addedilebilir ve bu felaket bazı şeylerin sonu olacağı gibi yeni başlangıçların da işareti olarak yorumlanabilir (El Maarouf, Belghazi & El Maarouf, 2020). Bu düşünceler ekseninde Covid-19 sonrası dünyada yaşananların yeni normal ve yeni paradigma oluşturduğu ve bunun yeni bir dünya düzenini doğuracağını söylemek mümkündür.

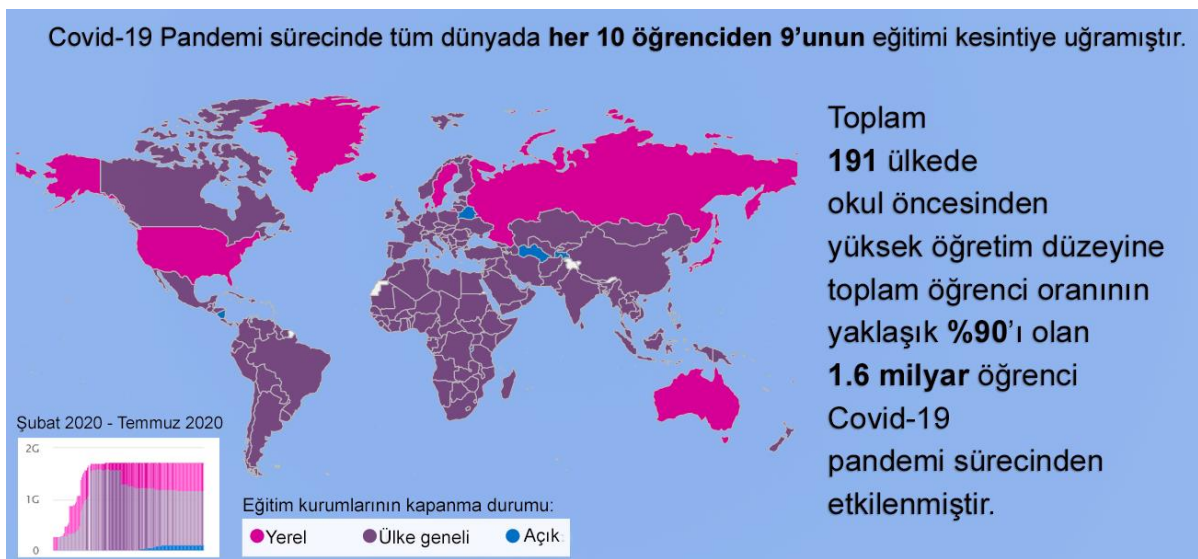
Covid-19 pandemisi Aralık 2019’da Asya’da ortaya çıkmış ve Mart 2020 itibarıyla dört ay gibi kısa bir sürede tüm dünyayı etkisi altına alan bir pandemiye dönüşmüştür (WHO, 2020a; 2020b) (Şekil 1).

Şekil 1. Covid-19 pandemisinin küresel etkisi (WHO, 2020b).

Pandemi ile beraber hayatın akışı ve ritmi tüm dünyada değişmiş (Zhao, 2020); pandeminin etkisini azaltmak ve yüksek bulaşıcı özelliğinden dolayı yayılımını yavaşlatmak

için esnek çalışma, evden çalışma, dönüşümlü çalışma gibi uygulamalara geçilmiştir. Ayrıca tüm dünyada kısmi veya tam zamanlı sokağa çıkma yasakları, karantina süreçleri, bireylerin kendilerini izole etmeleri ve sosyal mesafenin korunması gibi önlemler alınmıştır. Bu önlemler bağlamında insandan insana temasın olabileceği yerler kapatılmış, okullar ve üniversiteler de bu kapsama dahil edilmiştir (Bozkurt vd., 2020; Bozkurt ve Sharma, 2020; Doghonadze vd., 2020; Gupta & Goplani, 2020). Eğitim kurumlarının kapatılması ve yüz yüze eğitime ara verilmesiyle dünyada tüm eğitim düzeylerinden öğrenci nüfusunun yaklaşık yarısına karşılık gelen 1,6 milyar öğrencinin eğitimi kesintiye uğramıştır (UNESCO, 2020a; UNICEF, 2020) (Şekil 1).

Şekil 2. Covid-19 pandemisiyle eğitimin kesintiye uğradığı ülkeler (UNESCO, 2020b).

Eğitimin kesintiye uğramasından etkilenen öğrenci sayısı Türkiye’de ise yaklaşık 25 milyon öğrenciyi bulmuştur (Tablo 1). Eğitimin temel bir insan hakkı olduğu ilkesi doğrultusunda (UN, 1984) pandemi sebebiyle kesintiye uğrayan eğitimi telafi etmek adına pek çok eğitim kurumu tarafından hızlı refleks gösterilerek acil uzaktan eğitim (emergency remote education: ERE) uygulamaları tüm dünyada işe koşulmuştur.

Tablo 1. Türkiye’de Covid-19 ile eğitimin kesintiye uğramasından etkilenen öğrenci nüfusu (UNESCO, 2020b).

Toplam etkilenen öğrenci:	24.901.925		
Toplam etkilenen kadın öğrenci:	11.817.880		
Toplam etkilenen erkek öğrenci:	13.084.045		
Eğitim Düzeyi	Kadın	Erkek	Toplam
• Okul öncesi	632.944	693.179	1.326.123
• İlköğretim	2.421.515	2.550.915	4.972.430
• Ortaöğretim	5.450.541	5.953.844	11.404.385
• Yükseköğretim	3.312.880	3.886.107	7.198.987

Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Sağlık alanında Covid-19’u anlamak ve pandemiye çözüm üretebilmek için hızlı çalışmalar yapılmasına karşın eğitim alanında bu tür çalışmalar yetersiz kalmıştır (Dehghanbanadaki vd., 2020; Hossain, 2020). Covid-19 pandemisi birinci dalgada hazırlıksız olduğumuzu ve iyileştirmeye açık pek çok alan olduğunu ortaya çıkarmış ve bu süreçten çıkarılması gereken dersler olduğunu göstermiştir. Bu gerekçe ve yukarıdaki tartışmalar ışığında çalışmanın amacı Covid-19 pandemisi sebebiyle eğitim alanında yaşanan gelişmeleri incelemek ve bir durum tespiti yapmaktır. Bu genel amaç doğrultusunda bu çalışmada aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır.

- Covid-19’un eğitim alanına yansımaları nelerdir?
- Covid-19 sonrası yeni normalde eğitim alanında neler yapılmalıdır?

Bu araştırma, kavramsal tartışmaların ele alındığı bir tarama çalışması olarak desenlenmiş (Baumeister & Leary, 1997), bu bağlamda doküman incelemesi (Yıldırım ve Şimşek, 2006) ve pandemi sırasında yapılan gözlemler yoluyla (Yıldırım ve Şimşek, 2006) elde edilen veriler öz deneysel bir yaklaşımla (Douglass & Moustakas, 1985; Moustakas, 1990) betimsel analiz yapılarak raporlanmış (Strauss & Corbin, 1990); bu yolla bir araştırma sentezine (Baumeister & Leary, 1997; Cronin, Ryan & Coughlan, 2008; Walsh & Downe, 2005) ulaşılmaya çalışılmıştır.

Covid-19 Pandemisi ve Eğitim Alanındaki Yansımaları

Çalışmanın ilerleyen kısımlarında Covid-19 ile ortaya çıkan kavramlar ve eğitim eksenindeki yansımaları ele alınmıştır. Öncelikle Covid-19 sürecinde yapılan uygulamaları

daha iyi anlayabilmek için acil uzaktan eğitim ve uzaktan eğitim kavramları açıklanmıştır. Çalışmanın devamında ise pandemi sürecinde eğitimi ilgilendiren ve bu süreçten çıkarılması gereken dersler, konu başlıkları halinde ele alınmıştır.

Acil Uzaktan Eğitim (Emergency Remote Education) ve Uzaktan Eğitim (Distance Education)

Covid-19 pandemisiyle dünyada ve Türkiye’de mevcut eğitim sistemlerinin eğitimin devamlılığını her koşulda sağlamak adına hazırlıksız olduğu ve öğrenenlerin; okullarından, öğretmenlerden ve diğer öğrenenlerden fiziksel olarak ayrıldığı görülmüştür (Bozkurt ve Sharma, 2020). Bunun yanı sıra kriz süresince (acil) uzaktan eğitim ile ilgili yanlış bilgilerin virüs ile aynı hızda yayıldığı; bu kavramlar üzerine argümanlar yaratılarak alınan kararlarla kriz yönetiminin sağlanmaya çalışıldığı gözlenmiştir.

Kısa vadede günü kurtarmak adına yanlış kavramlarla yapılan uygulamalar nihayetinde uzun vadede daha büyük olumsuzluklarla karşımıza çıkacaktır (Coeckelbergh, 2020; Daniel, 2020). Bu bağlamda, uzaktan eğitime yönelik oluşabilecek olumsuz algının ve uzaktan eğitimi ilk defa tecrübe eden öğrenen ve öğretmenlerin yaşayacakları olumsuz deneyimlerin engellenmesi adına kavramsal tartışmaların önemli olduğu düşünülmektedir. Genel anlamda pandemi psikolojisinin korku, açıklama ve eyleme geçme olmak üzere üç aşaması vardır (Strong, 1990). Bu bağlamda acil uzaktan eğitim uygulamaları eğitim ile ilgili paydaşların eyleme geçme aşaması olarak nitelendirilebilir. Bu düşünceler ışığında Covid-19 krizi sırasında yapılan uygulamaları *acil uzaktan eğitim* olarak tanımlamak (Bozkurt vd., 2020; Hodges, Moore, Lockee, Trust & Bond, 2020) yanlış kavramlar üzerinden yanlış uygulamalara yönelmemek (Bates, 2008; Bozkurt, 2019a; Bozkurt vd., 2020) ve uzaktan eğitime yönelik hâlihazırdaki olumsuz düşünceleri artırmamak adına önemlidir.

Türkiye’de de uzun ve köklü bir geçmişe sahip uzaktan eğitim uygulamaları (Bozkurt, 2017) yapılandırılmamış öğrenme açısından bakıldığında insanlık tarihinin çok eski dönemlerine kadar uzanmakla beraber yapılandırılmış öğrenme bağlamında yaklaşık 300 yıllık bir geçmişe sahiptir (Bozkurt, 2019b). İlgili kavramlar etrafında dönen tartışmaları daha iyi anlayabilmek ve yorumlayabilmek için *acil uzaktan eğitim* ve *uzaktan eğitim* kavramları arasındaki önemli ayrımlardan bahsetmek gerekmektedir. Bu iki kavram her ne kadar birbirine benzese de birbirinden ayrılan ince ama önemli ayrıntılara sahiptir (Bozkurt & Sharma, 2020; Bozkurt vd., 2020; Hodges vd., 2020; Huang, Liu, Tlili, Yang & Wang, 2020; QAA, 2020). Bu ayrımlar Bozkurt vd. (2020) tarafından aşağıdaki gibi açıklanmıştır:

- Birinci ayırım, *acil uzaktan eğitimin* bir zorunluluk olması buna karşın *uzaktan eğitimin* bir seçenek olmasıdır.
- İkinci önemli ayırım, *acil uzaktan eğitimin* mevcut ihtiyaca yönelik geçici çözümler üretmeye çalışması *uzaktan eğitimin* ise yaşam boyu öğrenme çerçevesinde süregelen ve kalıcı çözümler üretmeye çalışmasıdır.
- Üçüncü ayırım, *acil uzaktan eğitimin* kriz zamanında eldeki olanaklarla eğitimi ayakta tutma çabası olmasına karşın *uzaktan eğitimin* alana özgü kuramsal ve uygulamaya yönelik birikimleri belirli bir amaç doğrultusunda, planlı ve sistematik etkinliklerle eğitimi sürdürülebilir hale getirme çabasıdır.
- Son olarak dördüncü ayırım ise *acil uzaktan eğitim* kavramının İngilizce karşılığı olan “*emergency remote education*” kavramı ile *uzaktan eğitim* kavramının İngilizce karşılığı olan “*distance education*” kavramlarıdır. Her ne kadar uzaklık kavramı Türkçe’de aynı kelime ile ifade edilse de “*remote*” kavramı fiziksel uzaklığa vurgu yaparken “*distance*” kavramı fiziksel, etkileşimsel ve psikolojik uzaklığa vurgu yapmaktadır.

Pandemi sonrası yeni normalde, planlı eğitsel eylemler bağlamında harmanlanmış öğrenme (blended learning) (Bonk & Graham, 2012) uygulamalarının yanı sıra HyFlex (Hybrid Flexible) (Beatty, 2014; Maloney & Joshua Kim, 2020) uygulamalarına doğru bir yönelim olacağı öngörülmektedir. Çevrimiçi uzaktan eğitim uygulamaları özünde eğitimde açıklık, erişilebilirlik, esneklik gibi çözümler sunsa da öz-yönelimli (self-directed) ve öz-yönetimli (self management) (Knowles, 1975) becerileri gerektirmesi yeni normalde öğrenenin hangi içeriğe nasıl erişebileceğini seçmesi bağlamında HyFlex öğrenme modelini öne çıkarmaktadır. Bununla beraber, özellikle öz-yönelimli ve öz-yönetimli öğrenme becerilerini gerektiren uygulamaların daha çok yetişkin öğrenenlere hitap ettiği, K12 düzeyinde yapılan uygulamalarda öğrenenlerin desteklenmesinin ve öğrenenlere rehberlik edilmesinin anlamlı öğrenme deneyimleri sağlanabilmesi açısından önemli olduğunun altı çizilmelidir. Ayrıca yeni normalde geleneksel eğitim kurumlarının üstleneceği esnek roller ve öğrenenlerin bilgiye farklı ortamlardan erişme çabalarının informal öğrenme süreçlerinde daha fazla değer kazandıracığı düşünülmektedir.

Öz-yönelimli ve öz-yönetimli öğrenme gibi belirli becerilerin gerekliliğine yönelik en iyi örneklerden birisi 13 yaşında sekizinci sınıf öğrencisi Mintz (2020) tarafından anlatılanlardır. Mintz (2020) mevcut eğitim sisteminin kusurlu olduğunu ve uzaktan eğitim yoluyla daha iyi öğrendiğini ifade etmiştir. Ayrıca uzaktan eğitim süresince kendisinin güçlü

ve zayıf yönlerini keşfetme olanağı bulduğunu, öğrenme süreci üzerinde daha fazla otonomluğa ve kontrole sahip olduğunu, çevrimiçi teknolojileri kullanarak diğer öğrenenlerle iletişim kurup iş birliğine dayalı öğrenme süreçlerine dâhil olabildiğini ifade etmiştir. Mintz, bu tespitlerinin yanı sıra öğrenme sürecinde dikkat dağıtan öğrenenler ve bu öğrenenleri tam olarak kontrol edemeyen öğretmenlerin olmadığı bir süreçte derslerine daha fazla vakit ayırabildiğini ve zaman kaybı yaşamadığını ifade etmiş, ders kayıtlarını tekrar izleyebilmenin ise büyük bir esneklik sağladığının altını çizmiştir.

Pandemi sırasında gözlenen olaylardan birisi de uzaktan eğitim ve yüz yüze eğitim arasında yapılan karşılaştırmalardır. Bu noktada eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşıldığında Türkiye bağlamında çoğu üniversitenin başarı göstergeleri ile eğitim ve eğitsel materyallerin kalitesi tartışmaya açık bir konudur. Dolayısıyla uzaktan eğitim ve yüz yüze eğitimi karşılaştırmak yapay bir tartışma zemini oluşturmaktadır. Bu açıdan ister uzaktan ister yüz yüze eğitimde asıl odak noktanın eğitimin sunumunda ve içeriklerde kalite güvencesinin sağlanması konusu olması gerekir. Russel (1999) tarafından yapılan meta analiz çalışmasına göre eğitim teknolojileri ve uzaktan eğitim doğru bir şekilde yapılandırıldığında yüz yüze eğitim ile arasında bir fark yoktur. Etkileşimde Eşitlik Kuramında da açıklandığı üzere, öğrenen-öğrenen, öğrenen-öğreten veya öğreten-içerik etkileşimi türlerinden birinde bile yüksek düzeyde kaliteli eğitsel etkileşim sağlandığında anlamlı öğrenme deneyimleri gerçekleşebilir (Anderson, 2003). Bu düşünceler ışığında içerikte ve öğrenme süreçlerinde kalitenin artırılması, eğitsel etkileşim ve iletişimin güçlendirilmesi dünyada ve Türkiye’de eğitimin geleceğine yönelik yapılacak en büyük yatırım olarak değerlendirilebilir.

Etkisi çok uzun zaman sürebilecek (Azevedo vd., 2020) bu pandemi ile beraber, dünya tarihinin en büyük sosyal deneyi yaklaşık 1,6 milyar öğrenciyle doğal bir şekilde gerçekleşmiştir (Anderson 2020; Zimmerman, 2020). Bu süreçle beraber uzun vadede bu tecrübelerin genel eğitim paradigmasına yansımalarının olması kaçınılmazdır. Her kriz devamında bazı fırsatları doğurur. Bu bağlamda birçok başarısızlığın yanı sıra başarı hikayeleri (Ferdig, Baumgartner, Hartshorne, Kaplan-Rakowski ve Mouza, 2020) ve edinilen tecrübeler bir fırsata çevrilebilir (Keskin ve Özer Kaya, 2020; Telli ve Altun, 2020; Reimers ve Schleicher, 2020). Bununla beraber, pandemiden ders çıkarabilmek için yaşananları eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmek (Costello, Brown, Donlon ve Girme, 2020) ve bu bağlamda yeni politikalar geliştirmek elzem hale gelmiştir (Eren, 2020).

Somut ve Soyut Eğitim Teknolojileri

Covid-19 pandemisi sırasında en çok gözlenen durumlardan birisi de acil uzaktan eğitim kapsamında özellikle çevrimiçi eğitim teknolojilerine dayalı çözümlerin sunulması olmuştur. Teknoloji odaklı çözümlerin eğitimde yaşanan sorunlara çözüm olacağı algısı pandemiye özgü bir durum değildir (Mishra, Koehler, & Kereluik, 2009; Rushby, 2013; Teräs, Suoranta, Teräs, & Curcher, 2020; Weller, 2020). Pandeminin tepe noktasına ulaştığı ve eğitimin kesintiye uğradığı sırada verilen tepkiler de çoğu zaman farklı olmamış, salt teknoloji odaklı çözümlerin yaşanan sorunları ortadan kaldıracacağı düşünülmüştür. Yukarıda da ifade edildiği üzere acil uzaktan eğitimden farklı olarak uzaktan eğitim bir sistem yaklaşımı çerçevesinde yürütülen planlı ve amaçlı uygulamaların bütünüdür. Bunun dışında eğitim teknolojileri sadece somut teknolojilerden değil (örn., bilgisayar, akıllı telefonlar, öğrenme yönetim sistemleri) soyut teknolojilerden de oluşmaktadır (örn., eğitsel kuramlar, yaklaşımlar, stratejiler) (Bozkurt, 2020). Dolayısıyla yeni normalde dikkate alınması gereken noktalardan birisi de somut teknoloji odaklı çözümlerin yanı sıra eğitim teknolojilerinin doğrudan görünmeyen kısmını yansıtan soyut teknolojilerin de işe koşulmasıdır.

Sıklıkla karşılaşılan somut teknoloji kullanımına örnek olarak öğrenme yönetim sistemlerinin, canlı ders araçlarının kullanılması veya sadece bilgisayar ile erişim sağlanabilecek ortamların işe koşulması verilebilir. Her ne kadar öğrenme yönetim sistemleri içeriğin kitlelere sunumunda etkili olsa da (Almaiah, Al-Khasawneh & Althunibat, 2020) sosyal öğrenme süreçlerini desteklemesi ve bir öğrenme ekolojisi yaratılması bağlamında birtakım sınırlılıklara da sahiptir. Bu bağlamda harmanlanmış öğrenme, ters yüz edilmiş/dönüştürülmüş öğrenme (flipped learning) gibi kavramlarla öğretim/öğrenme tasarımı yapılması gerekliliği, başarılı ve öğrenen memnuiyeti kadar etkili öğrenme çıktılarının alınması bağlamında da önemlidir.

Uzaktan Eğitimde Ders Tasarımı Denklemiindeki Değişkenleri Tanımlamak

Uzaktan eğitim sadece tek bir yapı veya tek bir pedagojik yaklaşım değil (O'Keefe, Rafferty, Gunder, Vignare, 2020; Teräs vd., 2020), belirli bir amaca hizmet eden farklı öğrenme materyalleri ve iletişim şekilleri ile (Rapanta vd., 2020) birbiriyle ilişkili parçalardan oluşan bir sistem yaklaşımıdır (Moore & Kearsley, 2012). Fiziksel dersleri çevrimiçi ortama taşımak sistematik ve planlı bir anlayışı gerekli kılar (Ali, 2020). Uzaktan eğitimde doğru dengeyi sağlamak (Anderson, 2003), teknoloji ve pedagojiyi bir amaç doğrultusunda anlamlı bir şekilde işe koşturmak (Anderson, 2009) etkili ve verimli bir öğrenme sürecinin sağlanabilmesi, anlamlı öğrenme deneyimlerinin yaşanabilmesi için önemlidir.

Pandemiyle beraber acil uzaktan eğitime geçiş sürecinde pek çok eğitmen, ders içeriklerini çevrimiçi ortama taşımak zorunda kalmıştır. Pandemi sürecinde çevrimiçi ortamlarda eş-zamanlı (Henriksen, Creely & Henderson, 2020; Sidpra vd., 2020) ve eş-zamansız (Lowenthal, Borup, West & Archambault, 2020) içerik sunumu sıklıkla kullanılmakla beraber her ortamın gereklilikleri farklıdır ve ortamın gerekliliklerine göre tasarım yapmak gerekir. Örneğin, eş-zamansız içerik sunumlarının bilişsel etkileşime ne kadar olanak tanıdığı önemliyken eş-zamanlı içerik sunumlarında etkileşime olanak tanıyan kanalların kullanılabilmesi önemlidir. Bununla beraber en önemli noktalardan birisi ister eş-zamanlı ister eş-zamansız içerik sunumu yüz yüze eğitimi taklit etmek için değil, anlamlı öğrenme deneyimini sağlamak için kullanılabilmelidir. Örneğin, pandemi ile beraber eş-zamanlı içeriğin sunumunda yüz yüze eğitimin taklit edilmesiyle bu süreçte en çok kullanılan araçlardan birisi olan Zoom'a atfen Zoom yorgunluğu (Degges-White, 2020; Wiederhold, 2020) şeklinde ifade edilen ve öğrenenlerin hem bilişsel hem de fiziksel hazırbulunuşluklarını etkileyen durumlar gözlenmiştir.

Bu bağlamda uzaktan eğitimi sadece çevrimiçi materyal ve iletişim süreçleri ile sınırlandırmamak; çevrimdışı etkinlikler ve materyallerin de kullanılabilmesini dikkate almak; eş-zamanlı(senkron) içeriğin sunumu kadar eş-zamansız (asenkron) sunumlarında olduğunu hatırlayarak dengeli bir öğretim tasarımı yapmak önemlidir. Bu noktada pandemi sırasında yapılan en sık hatalardan birisi de çevrimdışı fiziksel yüz yüze dersleri çevrimiçi sanal ders ortamlarında taklit etmek olmuştur. Eğer yüz yüze dersler ve uzaktan eğitim derslerini bir denklem olarak düşünürsek, denklemin her iki tarafı eşittir, ancak denklemi oluşturan değişkenler her iki tarafta farklıdır. Örneğin, iki saatlik yüz yüze bir dersin karşılığı 20 dakikalık senkron ders ve bu süreci destekleyen farklı asenkron etkinlikler olabilir. Bu süreçte dikkat edilmesi gereken başka bir nokta da içeriklerin sunumunda esneklik ve farklı erişim seçeneklerinin sunulmasıdır. Başka bir ifadeyle öğrenen yüz yüze dersin karşılığında farklı içeriklerden ve farklı erişim noktalarından erişebilmelidir.

Ölçme ve Değerlendirme: Süreç ve Sonuç Odaklı Yaklaşımlar

Acil uzaktan eğitim sürecinde başarılı ve başarısız pek çok uygulama olmasına karşın en büyük tartışma ve eksikliklerden birisi de ölçme ve değerlendirme süreçlerinde yaşanmıştır. Eğitim kurumlarının Covid-19 pandemisine hazırlıksız yakalanmaları birçok ülkede geçme/kalma üzerine kurulu ölçme ve değerlendirme süreçlerini askıya almalarını (Bozkurt vd., 2020) veya geleneksel sınavlar ve testler yerine yeterli geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları olmaksızın bir anda çevrimiçi sınavlar yapılmasını gerektirmiştir (d'Orville, 2020). Bununla

beraber gün yüzüne çıkan bir diğer gerçek, neredeyse tüm eğitim sürecinin sonuç odaklı ölçme ve değerlendirme yaklaşımlarıyla yapılandırılmış olması ve süreç odaklı ölçme ve değerlendirme yaklaşımlarının yeterince kullanılmamış olmasıdır. Yaşanan dijitalleşmenin olası bir sonucu olarak öğrenme analitiklerinin (Johnson, Smith, Willis, Levine ve Haywood, 2011) veya süreç odaklı ölçme ve değerlendirmeye olanak tanıyan alternatif çözümlerin yakın gelecekte sıklıkla kullanılacağı düşünülmektedir.

Ölçme ve değerlendirme süreçlerinde yaşanan hızlı dijitalleşme, her ne kadar Covid-19 krizi süresince bazı çözümler getirse de dijital ayak izleriyle ortaya çıkan veriler ve bu verilerin nasıl kullanılacağına yönelik kaygıları ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda dijital ortamda ölçme ve değerlendirme süreçlerinin nasıl yürütüleceği kadar veri gizliliğinin nasıl sağlanacağı ve bu verinin etik çerçeveler kapsamında nasıl kullanılacağı da üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir konudur.

Dijital Ayak İzleri, Dijital Verilerin Korunması ve Etik Kaygılar

Günümüzde veri, yeni nesil petrol olarak tanımlanmaktadır (Arthur, 2013). Teknoloji firmalarının eğitim teknolojileri bağlamında yatırım yaparken sadece eğitimin kalitesini artırma amacıyla olmadığı, öncelikli olarak bu süreçten bir kâr amacı güttüklerine yönelik kaygılar mevcuttur (Mirrlees & Alvi, 2020). Pandemiyle beraber hızlı bir şekilde dijital ayak izlerinin olduğu ortamlara yönelmiş, ancak milyarlarca öğrenenin dijital ayak izleriyle ortaya çıkacak verinin nasıl korunacağına yönelik detaylı bir politika birçok ülkede uygulamaya konulamamıştır (Teräs vd., 2020). Çok sayıda öğrenenin çevrimiçi ortamlara yönelmesiyle dijital veri ve bu verilerin nasıl kullanılacağına dair mevcut etik kaygılar giderek artmıştır (Kerres, 2020). Bu bağlamda yasal ve etik sınırların ivedilikle belirlenmesine, kişisel mahremiyet ve gizliliğin temin edilmesine yönelik ne gibi önlemlerin alınacağına, toplanan verileri kimlerin erişip hangi şartlar altında kullanabileceğine yönelik yol haritalarına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Ebeveynlerin Yeni Roller

Pandemiyle beraber öğrencilerin okul ve üniversitelerden ayrılıp evlerine dönmeleri ile beraber ebeveynler aniden yeni eğitsel roller üstlenmişlerdir (Bozkurt vd., 2020). Aslında varsayılan olarak bu rollere sahip ebeveynler normal eğitimin kesintiye uğramasıyla beraber bu rolleri en üst dereceden tecrübe etmek durumunda kalmışlardır. Yükseköğretim düzeyinde ebeveynler öğrencileri yalnız bırakmamak ve destek olabilmek için sosyal eğitsel rolleri daha fazla yerine getirirken, K12 düzeyindeki öğrencilerin ebeveynleri eğitsel sosyal rollerin yanı

sıra doğrudan öğrenme ve öğretme süreçleriyle ilgili rolleri üstlenmek zorunda kalmışlardır. K12 düzeyinde bir işte çalışan ebeveynler ve özellikle kadınların sorumluluğu pandemi sürecinde artmış ve bu durum çoğu zaman cinsiyet eşitsizliğiyle açıklanabilecek sorunların ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır.

Eğitim Sürecindeki Diğer Paydaşların Artan veya Yeni Ortaya Çıkan Rollerini

Eğitimciler olarak öğretmenlerin ve üniversitedeki öğretim elemanlarının rollerinin nasıl olması gerektiği süregelen bir tartışma konusudur. Öğretmen, eğitimin merkezinde bilginin sağlayıcısı mı olmalıdır (sage on the stage) yoksa öğrenenin yanında yol gösterici, kolaylaştırıcı ve rehber mi olmalıdır (guide on the side)? Bu tartışma sorularının cevabı kısmen de olsa Covid-19 kriziyle beraber şekillenmiştir. Pandemi gerçeği, otonomluğunu kazanmış ve öğrenme sürecinin merkezinde olan öğrenenlerin Covid-19 ile beraber eğitimin kesintiye uğramasında kendi öğrenme sorumluluklarını kabul ederek kriz ile daha iyi başa çıktıklarını gösterirken; öğretmenin merkezde olduğu ve öğrenenin değişen derecelerde başka bir paydaşa bağımlı olduğu süreçlerden çıkıp pandemiyi tecrübe ettiklerinde zorlandıklarını işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle, öğretmen merkezli süreçlerde öğrenenler yeterince özgüven ve otonomluk kazanamamakta, dolayısıyla öz-yönelimli ve öz-yönetimli öğrenme becerileri geliştirememektedir. Öğrenenler acil uzaktan eğitim süreçlerinde ihtiyaç duyulduğunda öğrenme sorumluluklarını alamadıkları için zorlanmaktadırlar. Pandemi sonrası yeni normalde belki de dikkate alınması gereken en önemli konulardan birisi de budur. Pandemi sürecinde yaşanan deneyimlerin açığa çıkardığı bir diğer konu; öğrenenin daha fazla otonomluk, kendine yetebilme ve eleştirel bakış açısını geliştirme gibi becerileri edinebilmesi için müfredatın hem K12 hem de yükseköğretim düzeyinde yeniden yapılandırılmasına duyulan acil ihtiyaçtır.

Öğreten ve öğrenen rollerinin yanı sıra okulların ve üniversitelerin de yeni normalde kendilerini eğitim sistemi içerisinde yeniden konumlandırmaları ve yeni rollerini tanımları bir gerekliliktir. K12 düzeyinde okullar Milli Eğitim Bakanlığı gibi merkezi bir yapı tarafından yönetildiği için bu değişim merkezden başlayarak çevreye doğru yayılabilir. Bununla beraber yükseköğretim kurumları göreceli olarak özerktir ve yeni paradigmada (1) bilgi üretmek ve bilimsel gelişime katkıda bulunmak, (2) ortaya çıkan ihtiyaca yönelik nitelikli iş gücünü yetiştirmek, (3) değişimin ve ilerlemenin öncüsü ve bu bağlamda rol model olmak gibi sorumluluklarını yerine getirmelidir. Ancak yukarıda ifade edilen durumlara ek olarak öğrenen ve öğretenleri yeni beceri ve yeterliliklerle donatarak değişime uyum sağlamayı ve değişim sürecini kontrol ederek hayatta kalmayı öğretmelidirler.

Bozkurt vd. (2020) tarafından dile getirilen bir diğer konu ise okulların fiziksel ortamlar olarak eğitimin dışında başka rolleri de olduğudur. Farklı ülkelerden durumların incelendiği çalışmada okulların ve üniversitelerin özellikle sosyo-ekonomik durumu dezavantajlı olan öğrenenler için beslenmenin yanı sıra, sosyalleşme ve rehberlik alma gibi birçok kritik görevi yerine getirdiğine işaret edilmiş, dolayısıyla uzaktan eğitim uygulamalarında pedagojik amaçların dışında bu gereksinimleri de göz önüne alacak uygulamalara ihtiyaç olduğunun altı çizilmiştir. Erkut (2020) tarafından da Türkiye’de benzer sorunların olduğu ifade edilmekte ve Bozkurt vd. (2020) tarafından raporlanan bulgular ile paralel sonuçlara işaret edilmektedir.

Dijital Yeterlilikler ve Dijital Beceriler

Yeni milenyumda bilginin doğası ve öğrenenlerin sahip olması gereken beceriler de değişmiş, bunun sonucunda günümüz ihtiyaçlarına göre yeni tanımlamalar yapılmıştır. 21. yüzyıl becerileri eğitimin hedeflerini yeni çağın gereksinimleri doğrultusunda tekrar tanımlamayı amaçlayan kavramsal bir yaklaşımdır. 21. yüzyıl becerileri üç ana başlık altında toplanmıştır. Buna göre bu yüzyılın öğrenenleri; (1) öğrenme ve yenilik, (2) dijital okuryazarlık ve (3) yaşam ve kariyer becerilerine sahip olmalıdırlar (Trilling & Fadel, 2009).

Pandemi gerçeği hem öğrencilerin (Alipio, 2020) hem de eğitimcilerin (Ali, 2020) kriz süresince ihtiyaç duyulan dijital yeterlilik ve becerilere (Deshmukh, 2020) tam olarak sahip olmadıklarını göstermiştir (Bozkurt vd., 2020). Pandemi sırasında yanlış bilginin ne kadar hızlı yayıldığı ve ne tür sonuçlar doğurabileceği gözlenmiş (Depoux vd., 2020), bu durum hem öğrenenler hem de öğretmenler açısından eleştirel bakış açısı geliştirebilme (Bozkurt vd., 2020), doğru kaynaklara bağlanabilme ve doğru bilgiyi filtreleyebilmenin (Siemens, 2005) dijital bilgi çağında önemli bir beceri olduğunu göstermiştir. Eğitimcilerin yaşadıkları sorunlar düşünüldüğünde ise teknoloji, pedagoji ve alan bilgisi modelini (TPACK) (Koehler, & Mishra, 2009) eğitim fakültelerinin müfredatlarıyla ilişkilendirmeye beraber eğitimcileri dijital dönüşümün gerekliliklerine göre hazırlamanın önemi ortaya çıkmıştır.

Dijital Dönüşüm

Dijital dönüşüm kurumların iş modellerini, stratejik yönelimlerini ve değerlerini dönüştüren; yeni eğitsel ve işletme modellerini mümkün kılan bir dizi derin ve koordineli kültür, işgücü ve teknoloji değişimidir (Brooks & McCormack, 2020). Küreselleşme, bilgi toplumunun ortaya çıkması, artan rekabet ortamı, yeni teknolojiler, nüfus artışı, siyasal ve yönetsel boyutlardaki reformlar, İngilizcenin lingua franca olarak ortaya çıkması ve yükseköğretime artan talep eğitim kurumlarını değişime ve bu değişim sürecinin doğal bir

sonucu olarak yeni gelişmeleri içselleştirerek 21. yüzyıl gerçeklerine göre evrilmeye zorlamış (Aktan, 2007), dijital dönüşümü bir gereklilik olarak ortaya çıkarmıştır.

Pandemi ile çizilen tablo, genelde tüm eğitim sisteminde özelde ise yükseköğretim sisteminde dijital dönüşümün önem ve gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bununla beraber dijital dönüşüm salt teknoloji yatırımı değil, dijital teknolojilerle desteklenen süreçlerin geliştirilmesi şeklinde yorumlanmalıdır. Bu düşüncelere ek olarak dönüşümün merkezinde kurumlar değil, öğrenenlerin ihtiyaçları olmalı; mevcut gereksinimlerin yanı sıra eğitim kurumlarını geleceğe taşıyacak vizyon ortaya konmalıdır. Bu bağlamda dijital dönüşüm sürecinde sadece teknolojiye dayalı altyapının değil, zihinsel dönüşümün de gerçekleşmesi, dönüşen ekosistemdeki paydaşların dönüşümü kabullenerek süreci hızlandırması beklenmektedir. Pandemi ile beraber gözlenen durumlardan birisi de bazı kurumların altyapı olarak dönüşümü gerçekleştirmesine rağmen zihinsel dönüşüm gerçekleşmediği için öğretmenlerin ve öğrenenlerin direnç göstermesi, değişimi ve yeni paradigmayı anlamakta zorlanmalarıdır.

Eğitimde Açıklık

Eğitsel uygulama ve kaynakların pandemi dönemi ile beraber açıklık felsefesi bağlamında yapılandırılması, eğitimde açıklığın gerçek değerini göstermiştir (Bozkurt vd., 2020). Bu gözlemler sonucunda eğitimde açıklık felsefesinin Covid-19 sonrası süreçte de desteklenmesi ve bu yönde politikalar geliştirilmesine yönelik güçlü öneriler mevcuttur (CoL, 2020; International Commission on the Futures of Education, 2020). Açık eğitsel uygulamaların işe koşulması ve açık eğitsel kaynakların kullanılmasının yanı sıra, pandemi ile beraber eğitimde açıklık hareketini gelecek yıllarda ileriye taşıyabilecek paylaşma ve iş birliği kültürünün oluşması bağlamında bireysel ve kurumsal değerli eylemler gerçekleşmiştir. Açık veri ve açık bilim anlamında tüm dünyada önemli gelişmeler yaşanmış, paylaşma ve iş birliği kültürünün küresel bir örneğine şahitlik edilmiştir.

Türkiye’de açık eğitsel kaynaklar bağlamında pandemi ile beraber YÖK Dersleri adında çevrimiçi ortamdaki birçok ders üniversitelerin erişimine açılmış ve ilk dalgadaki ortaya çıkan gereksinim karşılanmaya çalışılmıştır. Ancak telif hakları, Creative Commons veya eğitim materyallerinin açık lisanslama ile nasıl kullanılacağı uygulamada çok dikkate alınmamış, ders içeriği olarak çoğunlukla elektronik formatta ders kitapları paylaşılmıştır. Bu noktada uygulama her ne kadar eğitimde açıklık felsefesi bağlamında yapılsa da prensipte birçok gerekliliğin göz ardı edildiği, bu durumun yanlış bir açık eğitim kültürünün gelişmesine ve

yanlış uygulamaların kabul gören genel bir kanı olarak ortaya çıkmasına neden olabileceği düşünülmektedir.

Dijital Bölünme

Dijital bölünme, dijital teknolojilere ulaşanlar ile ulaşamayanlar veya dijital teknolojileri kullananlar ve kullanamayanlar arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır (Hargittai, 2003). Başka bir ifadeyle dijital bölünme bilgiye erişebilme ve sahip olma ile tam tersi bir durumda ortaya çıkan eşitsizlik üzerine kurulu iki kutuplu bir dünyanın varlığını eleştirel bir yaklaşımla sorgulayan bir kavramdır. Acil uzaktan eğitim uygulamalarının çoğunun internet erişimi ve bilgisayarlar aracılığıyla kurgulanması toplumda halihazırda mevcut olan dijital bölünmeyi daha belirgin kılmış, sahip olanlar ile sahip olmayanlar arasındaki uçurumun daha da büyümesine neden olmuştur.

Dünya genelinde yapılan uygulamalara bakıldığında her ne kadar dijital/çevrimiçi teknoloji odaklı uygulamalar ağırlık kazansa da daha geleneksel radyo, televizyon ve basılı içeriklerin de kullanıldığı uygulamalar mevcuttur (Bozkurt vd., 2020). Sadece ülkeler veya toplumlar bağlamında değil, kurumlar bağlamında da dijital bölünmenin etkisi hissedilmiş, örneğin aynı şehirlerde farklı kurumlarda kayıtlı olan öğrenenler dijital bölünmeden etkilenmiştir (Zhong, 2020). Türkiye’de öğrencilerin sadece %63’ünün evinde internet bağlantısı, %66’sının bilgisayar veya tableti bulunduğu; %64’ü acil uzaktan eğitimlerini bilgisayar veya tabletlerinden; %32’si akıllı telefonlarından sürdürdüklerini; %23’ü ise uzaktan eğitimlerini sürdüremediklerini ifade etmeleri (Karadağ ve Yücel, 2020) aslında pandeminin de ötesinde dijital bölünmenin ne kadar önemli bir sorun olduğunu göstermektedir.

Sosyo-ekonomik sebeplerden dolayı az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde televizyon bir lüks olabilmekte, bazı durumlarda ise Güney Amerika’da olduğu gibi çetin coğrafya şartları internet erişimi bir yana, elektrik bile sağlanmasında sınırlılıklara neden olarak dijital bölünmeyi coğrafyaya özgü varsayılan bir durum olarak öğrenenlerin karşısına çıkarmaktadır. Benzer bir şekilde Türkiye kapsamında bir değerlendirme yapıldığında dijital teknolojilere, altyapı gereksinimlerine ve hatta dijital yeterliliklere sahip her düzeyden öğrenenin acil uzaktan eğitim kapsamında avantajlı durumda olduğu, bununla beraber sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı öğrenenlerin dijital bölünmeden kaynaklı sebeplerden eşitsizlik yaşadığını söylemek mümkündür.

Dijital bölünme, sadece öğrenenler açısından değil, öğretmenler açısından da söz konusudur. Teknoloji okuryazarlığı yüksek olan öğretmenler için, dijital içeriklerin ve iletişim

ortamlarının kullanımı mümkünken, alan bilgisi fark etmeksizin teknoloji okuryazarlığı ve dijital becerileri düşük olan öğretmenlerin etkili bir şekilde öğrenenlere ulaşması daha da zorlaşmıştır. Yeterli donanım, yazılım ve teknik ekipten yoksun olan eğitim kurumlarında da dijital bölünme kendini göstermiştir.

Sosyal Eşit(siz)lik

Eşitsizlik varsayılan olarak her toplumda yaşanmakta iken, pandemi döneminde yaşanan eşitsizliğin dağılımı bile eşitsiz olmuştur (d'Orville, 2020). Aslında eşitsizlik sadece Covid-19 pandemisine özgü bir durum değildir, bununla beraber eşitsizliğe zaten maruz kalanların Covid-19 pandemisi sırasında etkilenme dereceleri birçok kesime göre daha yüksektir (Bozkurt vd., 2020). Covid-19 pandemisi ile beraber okulların kapanması ile sadece eğitim kesintiye uğramamış, devamında domino etkisi yaratarak daha fazla eşitsizliğe yol açan birçok sorun ortaya çıkmıştır (Van Lancker & Parolin, 2020; Williamson, Eynon, & Potter, 2020). Öğrenenler Covid-19 pandemisi ile beraber travma ve kaygı dolu süreçlerinin üstesinden gelmek zorunda kalmış, pandemiyle ortaya çıkan sosyal eşitsizlik ise yaşanan travmatik durumun katlanarak hissedilmesine neden olmuştur.

Travma ve Kaygı

Pandemi doğası gereği insanları intihara bile sürükleyebilecek bir şekilde (Khan, Ratele, & Arendse, 2020) kaygı düzeyini artırmakta (Cao vd., 2020; Rajkumar, 2020) ve daha büyük bir felaketin geleceği algısını yaratmaktadır. Bu durum insanlarda (El Maarouf vd., 2020) ve hatta hayvanlarda (O'Sullivan, 2020) travmatik durumların yaşanmasına neden olmuştur. Birçok öğrenenin bu süreçte yakınına kaybettiği veya bu tür haberlere maruz kaldığı, hayatını kaybetme riski taşıdığı, uluslararası öğrencilerin sınırların kapatılmasıyla evlerinden ve ailelerinden uzakta kaldıkları, sosyal ve duygusal yoksunluk yaşadıkları düşünüldüğünde Covid-19 ile beraber yaşanan travma ve kaygı beklendik bir durumdur (Allen, Rowan, & Singh, 2020). Öğrenenlerin psikolojik durumları, yaşadıkları travmatik ve kaygı dolu süreçler iyi bir pedagojik yaklaşımın sadece eğitsel olarak değil, duygusal olarak da desteklenmesi gerektiğini göstermektedir.

İlgi, Anlayış ve Empati Pedagojisi

Okulların kapatılmasıyla beraber birçok öğrenci olumsuz duygular yaşamış (Karalis & Raikou, 2020), öğrencilerin bu durumu ise ilgi, anlayış ve empati pedagojisinin (pedagogy of care) önemini ortaya koymuştur. Pandemi ile gün yüzüne çıkan bir diğer gerçek, eğitimde

kalitenin sadece öğrenme çıktılarının başarı göstergelerine yansımaları değil, öğrenenlerin sosyal ve duyuşsal olarak da başarılı olmasıdır (Zhu & Liu, 2020). Aslında, ilgi, anlayış ve empatik yaklaşım sadece pandemi zamanında değil, her zaman gereksinim duyulan temel insani bir ihtiyaçtır (Noddings, 2002). Uzaktan öğrenme süreçlerinde öğrenenlerin gerçek anlamda etkili ve verimli bir öğrenme deneyimi yaşayabilmeleri öğrenenlerin eğitsel ihtiyaçlarıyla beraber duyuşsal ihtiyaçlarını da karşılayan tasarımlar yapılmasıyla ilgilidir (Baran & AlZoubi, 2020; Robinson, Al-Freih & Kilgore, 2020). Başka bir bakış açısına göre pandemiyle beraber ortaya çıkan belirsizlik ve kriz zamanında duyuşsal ihtiyaçlar pedagojik ihtiyaçların da önündedir. Bu bakış açısına göre öğrenenler kriz zamanında ne öğrendiklerini değil ne hissettiklerini hatırlayacaklardır (Bozkurt & Sharma, 2020).

Etkili bir uzaktan eğitim süreci sadece öğrenme içeriklerinin çevrimiçi ortama aktarılması değil; öğrenenlerin ihtiyaç duydukları ilgi, anlayış ve empati duygularına karşılık bulabilecekleri bir öğrenme ikliminde bulunabilme fırsatıdır. Bu açıdan bakıldığında öğrenenlerle açık bir iletişim kurmak, anlaşıldıklarını ve önemsendiklerini göstermek, öğrenen rollerinin dışında da bir birey, bir insan olarak değerli olduklarını hissettirmek önemlidir. Aslında bu yaklaşım sadece pandemiye özgü bir durum olmanın ötesinde genel eğitim politikasının bir parçası olmalı, ister K12 ister yükseköğretim düzeyinde olsun müfredatı şekillendiren bir anlayış olmalıdır.

Destek Toplulukları ve Mekanizmaları

Pandemi sırasında sıklıkla gözlenen durumlardan birisi de eğitsel, sosyal veya duyuşsal destek toplulukları ve mekanizmalarıdır (Borup, Jensen, Archambault, Short, & Graham, 2020; Bozkurt vd., 2020; Safi, Wenzel & Trimble Spalding, 2020; Waddingham, 2020). Pandemi sırasında birçok destek topluluğu ortaya çıkmış (örn., eğitimcilerin tecrübe ve içerik paylaştıkları veya ailelerin birbirlerine yardım edip paylaşımlarda buldukları topluluklar), acil uzaktan eğitim kapsamında yapılabilecek işe yarayan uygulamaları, ipuçlarını, yaratıcı çözümleri paylaşarak yaşanan durumu kolektif ve iş birliğine dayalı bir şekilde atlatmaya çalışmışlardır (Archambault, & Borup, 2020; Chiodini, 2020). Destek toplulukları ve mekanizmalarının işe koşulmasında sosyal medya araçları ve anında mesajlaşma araçları sıklıkla kullanılmıştır.

Ekonomik Boyut

Pandiminin yükseköğretim bağlamında ele alınması gereken konularından birisi de ekonomik boyuttur. Birçok ulusal ve uluslararası özel/vakıf üniversitesi giderlerini

öğrencilerin fiziksel ortamlardaki devamlılığı ve kampüs içerisinde sağlanan beslenme ve barınma gibi yan hizmetleri belirli ücretler karşılığında sağlayarak kazanmaktadır. Benzer bir şekilde öğretim elemanlarına ödenen ücretler uzaktan eğitim yoluyla değil, yüz yüze ders verilecek şekilde kurgulanmıştır. Pandemi dolayısıyla içeriklerin çevrimiçi uzaktan eğitime aktarılacak şekilde yeniden yapılandırılması ise ek maliyetler doğurmuştur. Pandemi sonrası özellikle özel/vakıf üniversitelerinin ayakta kalmak için yeni iş modelleri benimsemeleri gerektiği aşikardır. Özellikle Avrupa ve Amerika’da uluslararası öğrenciler önemli bir finansal kaynaktır ve ülkeler arası seyahat kısıtlamaları da eğitimi ekonomik bir faaliyet olarak gören ülkelerdeki yükseköğretim kurumlarını zorlayacaktır. Ortaya çıkan bu kriz sadece yükseköğretim kurumlarını değil, bilimsel araştırma projelerinin fonlanmasını da etkileyecek bir durumdur. Artan maliyetler ve azalan gelirler karşısında nasıl bir strateji izleneceği birçok üniversitenin ve bilimsel araştırma projesinin geleceğini belirleyecektir.

Witze (2020) ekonomik varlığını devlet desteğiyle sürdürmeyen yükseköğretim kurumlarının ekonomik kriz ile karşı karşıya olduğunu ifade etmekte, Erkut (2020) ise bu durumun Türkiye’de de geçerli olduğunu ve özel/vakıf üniversiteleri için tehlike çanlarının çaldığına işaret etmektedir. Yükseköğretim kurumlarının yanı sıra özellikle yurtdışında çalışarak eğitimlerini finanse eden öğrencilerin durumu ise belirsizliğini korumaktadır. Yeni normale geçiş ile sosyal düzende belirli iyileşmeler yaşansa bile ekonomik boyutta ülkeleri ve yükseköğretim kurumlarını bekleyen büyük bir kriz kapıdadır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma bağlamında Covid-19 pandemisi sürecinin eğitime yansımaları incelenmiş, doğrudan veya dolaylı etkileri ele alınmıştır. Bu bağlamda *acil uzaktan eğitim* ve *uzaktan eğitim* kavramları arasındaki ayrıma dikkat edilerek yeni normalde anlamlı öğrenme deneyimlerine olanak tanıyabilecek uzaktan öğretim uygulamalarının yürütülmesi gerekmektedir. Bu noktada eğitim teknolojilerinin kullanımında soyut ve somut teknolojilerin bir arada kullanılması, uzaktan eğitimde ders tasarımında eş-zamanlı ve eş-zamansız öğrenme etkinliklerinin dengeli bir şekilde sunulması, ölçme ve değerlendirmede süreç odaklı yaklaşımlara önem verilmesi, dijital veriler ve etik bağlamında yol haritalarının hazırlanması, yeni eğitsel rolleri kabullenerek eğitsel süreçlere dahil olunması, dijital yeterlilikler ve dijital becerilerin geliştirilmesi için çalışmalar yapılması, dijital dönüşüme zihinsel dönüşüm ile başlanması, dijital bölünme ile oluşabilecek ayrıma dikkat edilerek sosyal eşitlik ve sosyal adalet bağlamında çalışmalar yapılması, travma ve kaygının pandemi sürecinin bir gerçeği olduğu düşüncesinde, ilgi, anlayış ve empati pedagojisinin ders tasarımlarında kullanılması,

destek toplulukları ve mekanizmalarının iş birliği ve paylaşmaya yönelik özelliklerinden daha fazla yararlanılması, yükseköğretimde ekonomik durgunluğun yaşanmaması için yeni iş modellerinden faydalanılması ve eğitimde açıklık felsefesi ekseninde bir kültür geliştirilmesinin gerektiği düşünülmektedir.

Bu değerlendirmenin yanı sıra Covid-19 pandemisinin etkileri incelendiğinde sadece küresel bir salgın hastalık olmanın ötesinde ilk olarak insanlığın, devamında eğitim alanının geçmesi gereken bir sınav olduğu düşünülmektedir. Pandemiyle beraber insanlar maske takmaya başlamış, ancak acı bir deneyimle yetersiz eğitim sisteminin, eşitsizliğin ve küreselleşmenin maskesi düşmüştür. Pandemi ile yaşanan en büyük endişelerden birisi de bazı ülkeler bağlamında her ne kadar pandeminin seyrinde bir yavaşlama görülse de ikinci ve hatta üçüncü dalga riski ile eğitimin tekrar kesintiye uğrama olasılığıdır. Bununla beraber eğitimin kesintiye uğraması pandemiye özgü bir durum değildir, Covid-19'un bu kadar dikkat çekmesi, küresel boyutta bir kesintiye sebep olmasıdır. Bu noktada dünyada süregelen savaşlar, toplumsal baskılar, ekonomik çöküntüler gibi sebepler temel insan hakkı olan eğitime ve bilgiye erişim için bir engeldir. Farklı sebeplerden kaynaklanan, sürekli kıyıya çarpan ama varlığını görmezden geldiğimiz dalgalar olduğunun altı çizilmeli, bu dalgaları görmezden geldiğimiz sürece gelecekte kıyıya vuran dalga şeklinde değil, önüne gelen her şeye büyük zarar verebilecek bir tsunami etkisi yapacağını söyleyebiliriz. Bu bağlamda eğitimde köklü reformlara ve stratejik planlamaya ihtiyaç olduğu, bu krizin eğitimde yeni bir rönesans başlatmak için fırsat olduğunu ifade edebiliriz. Bu fırsatı değerlendirmek ve geçmişte yaşanan aynı hatalara düşmemek için kalıplaşmış dogma düşünceleri bir kenara bırakıp, unutmayı öğrenmeli (learning unlearning) ve sürdürülebilir bir öğrenme ekolojisi yaratmak için yeni bir başlangıç yapmalıyız.

Bu çalışma bağlamında yeni normalde aşağıda yer alan öneriler ve çıkarılacak dersler, eğitim kurumları, eğitimciler ve öğrenenler tarafından dikkate alınabilir:

- Eğitim politikaları hiçbir öğrenen geride bırakılmayacak şekilde yapılandırılmalı, kapsayıcı olmalı, fırsat eşitliği ve sosyal adaleti sağlamalıdır. Normal gereksinimli öğrenenlerin yanında özel gereksinimli öğrenenlerin ihtiyaçları gözetilerek eğitimde evrensel tasarım ilkelerinin işe koşulmasına ihtiyaç vardır.
- Teknoloji altyapısına ve eğitim teknolojilerine anlamlı bir şekilde ve ihtiyaca göre yatırım yapılmalı, somut teknolojilerin sorunlara tam olarak çözüm olamayacağı vurgusuyla soyut teknolojilere de yatırım yapılarak bir denge politikası izlenmelidir.

- Teknoloji sihirli bir değnek değildir ve [göreceli olarak] sözde uygulamalar yerine özde uygulamalarla dönüşüm süreci yürütülmeli; dijital dönüşümün zihinsel dönüşümle başlayacağı, devamında belirli beceriler ve yeterlilikler kazandırılarak devam edeceği, teknoloji yatırımının bu şekilde bir amaca ulaşacağı unutulmamalıdır. Aksi takdirde zihinsel dönüşüm tamamlanmadan başlatılacak süreçlerde direnç gösteren kesimlerin büyük umutlarla başlatılacak projeleri başarısızlığa uğratması kaçınılmaz olarak değerlendirilmektedir.
- Dijital beceriler, dijital yeterlilikler ve dijital okuryazarlık bilgisi dijital bilgi çağının gerekliliklerindedir ve öncelikle odaklanılması gereken konulardandır. Dijital öğrenme ve çevrimiçi uzaktan eğitimin sıklıkla gündemde olacağı yeni normalde sadece öğrenen ve öğretenlerin değil, kapsayıcı bir bakış açısıyla tüm vatandaşların bu becerileri edinmesi, pandemiyle ortaya çıkan krizi atlatmak kadar küresel rekabet ortamında hayatta kalmak için de gereklidir.
- Dijitalleşme, beraberinde birtakım sorunları ve meydan okumaları doğal olarak getirecektir. Özellikle dijital ortamlarda güvenliğin sağlanması, kişisel verilerin korunması ve etik kuralların belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılmalı, ilerleyen zamanlarda dünya standartlarını yakalayabilmek ve hızla dijitalleşen dünyaya entegre olabilmek için bu bağlamda politika ve strateji geliştirilmelidir.
- Eğitimde açıklık hareketi basın bültenlerini süsleyen veya kurumların stratejik planlarında birkaç cümle ile ifade edilip uygulamaya yansımaya kavramlar olmanın ötesinde, gerçek anlamda içselleştirilmeli, paylaşma ve iş birliği ile beslenen bir açık eğitim kültürü oluşturulmalı ve ülkede tüm eğitim kurumlarında yaygınlaştırılmalıdır.
- Uzaktan eğitim (aynı zamanda e-öğrenme, m-öğrenme, çevrimiçi öğrenme gibi kavramlar) içeriğin eğitim teknolojileriyle sunumu kadar ölçme-değerlendirme süreçlerine de önem vermektedir. Yeni normalde özellikle bu konulara odaklanılmalı ve eğitim sisteminin yüz yıllardır kanayan yaralarından birisi olan salt sonuç odaklı ölçme değerlendirme yaklaşımlarının yanı sıra süreç odaklı ölçme-değerlendirme yaklaşımlarının da kullanılmasına yönelik çalışmalar yapılmasına ihtiyaç vardır. Bu bağlamda teknoloji destekli alternatif ölçme-değerlendirme araçlarının kullanılmaya başlaması ve deneyim elde edilmesi yeni normalde yapılacak uzaktan eğitim çalışmalarının başarıya ulaşması ve öğrenen memnuniyetinin artırılması için gereklidir.
- Uzaktan eğitimde öğrenenin büyük sorumluluğu öğrenene aittir. Dolayısıyla öğrenenlere seçme hakkı ve esneklik tanıyarak otonomluklarını kazanmalarına olanak

tanıyan süreçler geliştirilmeli; soran, sorgulayan, araştıran, öz-yönelim ve öz-yönetim becerilerine sahip ama en önemlisi eleştirel bakış açısı geliştirebilmelerine olanak tanıyan eğitim süreçleri tasarlanmalıdır.

- Uzaktan eğitimde K12 ve yükseköğretim ayrımına dikkat ederek her eğitim düzeyi için aynı stratejilerin işe yaramayacağı, öğrenenlerin eğitim düzeylerine ve öğrenme gereksinimlerine göre öğretim tasarımı yapılması gerektiği unutulmamalıdır.
- Eğitim tamamiyle didaktik ve pedagojik süreçler değil, öğrenenlerin duyuşsal dünyalarına da dokunan; ilgi, anlayış ve empati pedagojisini gerektiren süreçlerdir. Öğrenenlerin fiziksel sosyal bağlarından uzakta olduğu pandemi sürecinde ve yeni normalde eğitim kurumlarının ve eğitimcilerin bu noktaya özellikle dikkat ederek duyuşsal alanlara yönelik de çalışmalar yapmaları önerilmektedir.
- Yeni normalde reforma ve stratejik planlamaya ihtiyaç olduğu bir gerçektir. Bu süreçlerin kapsayıcı bir yaklaşımla tüm paydaşların görüşü alınarak ve geniş katılımlı bir şekilde ortak bir payda etrafında yapılacak reform ve stratejik planlamanın yazılacak raporların satır aralarından çıkıp gerçek hayatta karşılık bulmasına olanak sağlayacağı düşünülmektedir.
- Uzaktan eğitim süreçlerinde bulunan paydaşların kendi aralarında iletişimlerini güçlendirilmeli, öğrenenler ve öğretmenlerin iş yükü ve sosyal hayattaki diğer sorumlulukları göz önüne alınmalıdır.
- Öğrenenler, kendi öğrenme süreçlerini düzenledikleri kadar kendi fiziksel öğrenme ortamlarını da düzenlemeli, çevrimiçi uzaktan eğitimin fiziksel dünyadan tamamiyle izole olduğu algısına kapılmamalıdır.
- İster K12 olsun iste yükseköğretim, uzaktan eğitimde ebeveynlerin veya aynı ortamı paylaşan diğer bireylerin de sorumlulukları vardır. Özellikle ebeveynler K12 düzeyinde daha fazla sorumluluk almalı, yükseköğretim düzeyinde ise öğrenenlerin öğrenme sürecini desteklemeli ve kolaylaştırmalıdır. Ebeveynler özellikle K12 düzeyinde öğrenenlerin sürekli ders çalışmak yerine boş zaman aktiviteleri, oyunlar, dinlenme zamanları gibi ihtiyaçlarını da düşünerek denge sağlamalıdır.
- Sosyal varlık olarak öğretmenlerin, öğrenenlerin, ebeveynlerin farklı iş birliği topluluklarına dahil olmaları, fikirlerini paylaşmaları, birbirlerine hem eğitsel hem de sosyal anlamda destek olmaları kriz sürecini daha rahat atlattıklarına olanak tanıyabileceği gibi iş birliği kültürünün de gelişmesine olanak tanıyacaktır.

- Uzaktan eğitimde eğitim teknolojilerinin kullanımı, iş birliği ve iletişim kanallarının yaratılması kadar öğrenme materyallerinin kalitesi de önemlidir. Metaforik olarak öğrenme materyallerini öğrenme sürecinin hamuru olarak nitelersek uzaktan eğitimde kalite güvencesini sağlayacak mekanizmaların sağlanmasının önemi daha iyi anlaşılacaktır.
- Uzaktan eğitim senkron (canlı dersler, webinarlar, çevrimiçi sohbetler vb.) ve asenkron (kayıtlı videolar, okuma metinleri, etkinlikler, tartışma forumları vb.) etkinliklerin bir amaç doğrultusunda tasarımı sürecidir. Her ne kadar günümüzde çoğunlukla çevrimiçi süreçlerle tasarımı olsa da çevrimdışı etkinlikler ve öğrenme materyalleri de uzaktan eğitimin bir parçasıdır. Dolayısıyla öğretim tasarımı süreçlerinde uzaktan eğitim ekosistemini oluşturan unsurlar ve boyutlar düşünülmesi, salt teknoloji veya salt senkron etkinlik odaklı uygulamalar yerine olması gerektiği kadar anlamlı öğrenme deneyimlerine olanak tanıyacak tasarımlar yapılmalıdır.
- Uzaktan eğitim çevrimiçi ortamda yüz yüze derslerin bir simülasyonu veya taklidi değildir. Öğrenme çıktıları eşit olsa bile uzaktan eğitim ve yüz yüze eğitimin tasarlanmasında farklı stratejilerin işe koşulması gerektiği unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Aktan, C. C. (2007). Yüksek Öğretimde Değişim: Global Trendler ve Yeni Paradigmalar. C.Can Aktan (Ed.), *Değişim Çağında Yüksek Öğretim*. İzmir: Yaşar Üniversitesi Yayını. <http://www.canaktan.org/egitim/global-trendler/aktan-trendler.pdf>
- Ali, W. (2020). Online and Remote Learning in Higher Education Institutes: A Necessity in light of COVID-19 Pandemic. *Higher Education*, 10(3), 16-25. <https://doi.org/10.5539/hes.v10n3p16>
- Alipio, M. (2020). Education during COVID-19 era: Are learners in a less-economically developed country ready for e-learning?. *SSRN*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3586311>
- Allen, J., Rowan, L., & Singh, P. (2020). Teaching and teacher education in the time of COVID-19. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 48(3), 233-236. <https://doi.org/10.1080/1359866X.2020.1752051>
- Almaiah, M. A., Al-Khasawneh, A., & Althunibat, A. (2020). Exploring the critical challenges and factors influencing the E-learning system usage during COVID-19 pandemic. *Education and Information Technologies*. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s10639-020-10219-y.pdf>
- Anderson, J. (2020). The coronavirus pandemic is reshaping education. *Quartz*. <https://qz.com/1826369/how-coronavirus-is-changing-education/>
- Anderson, T. (2003). Getting the mix right again: An updated and theoretical rationale for interaction. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 4(2). <https://doi.org/10.19173/irrodl.v4i2.149>
- Anderson, T. (2009, June). The dance of technology and pedagogy in self-paced distance education. Paper presented at the 17th ICDE World Congress. Maastricht, The Netherlands. <https://auspace.athabascau.ca/handle/2149/2210>
- Archambault, L., & Borup, J. (2020). Coming Together as a Research Community to Support Educators and Students in K-12 Online and Emergency Remote Settings. *Journal of Online Learning Research*, 6(1), 1-3. <https://www.learntechlib.org/p/216154/>
- Arthur, C. (2013). Tech giants may be huge, but nothing matches big data. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/technology/2013/aug/23/tech-giants-data>
- Azevedo, J. P., Hasan, A., Goldemberg, D., Iqbal, S. A., & Geven, K. (2020). Simulating the potential impacts of covid-19 school closures on schooling and learning outcomes: A set of global estimates. *The World Bank*. <http://documents1.worldbank.org/curated/en/885601592484683223/pdf/Simulating-the->

Potential-Impacts-of-COVID-19-School-Closures-on-Schooling-and-Learning-
Outcomes-A-Set-of-Global-Estimates.pdf

- Baran, E., & AlZoubi, D. (2020). Human-Centered Design as a Frame for Transition to Remote Teaching during the COVID-19 Pandemic. *Journal of Technology and Teacher Education*, 28(2), 365-372. <https://www.learntechlib.org/primary/p/216077/>
- Bates, T. (2008). What do you mean by.....? *Online Learning and Distance Education Resources*. <https://www.tonybates.ca/2008/07/07/what-is-distance-education/>
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1997). Writing narrative literature reviews. *Review of General Psychology*, 1(3), 311-320.
- Beatty, B. (2014). Hybrid courses with flexible participation: The HyFlex course design. In L. Kyei-Blankson & E. Ntuli (Eds.), *Practical applications and experiences in K-20 blended learning environments* (pp. 153-177). Hershey, PA: IGI Global.
- Bonk, C. J., & Graham, C. R. (2012). *The handbook of blended learning: Global perspectives, local designs*. John Wiley & Sons.
- Borup, J., Jensen, M., Archambault, L., Short, C. R. & Graham, C.R. (2020). Supporting students during COVID-19: Developing and leveraging academic communities of engagement in a time of crisis. *Journal of Technology and Teacher Education*, 28(2), 161-169. <https://www.learntechlib.org/primary/p/216288/>
- Bozkurt, A. (2017). Türkiye'de uzaktan eğitimin dünü, bugünü ve yarını. *Açık Öğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd)*, 3(2), 85-124.
- Bozkurt, A. (2019a). Intellectual roots of distance education: A progressive knowledge domain analysis. *Distance Education*, 40(4), 497-514. <https://doi.org/10.1080/01587919.2019.1681894>
- Bozkurt, A. (2019b). From Distance Education to Open and Distance Learning: A Holistic Evaluation of History, Definitions, and Theories. In S. Sisman-Ugur, & G. Kurubacak (Eds.), *Handbook of Research on Learning in the Age of Transhumanism* (pp. 252-273). Hershey, PA: IGI Global.
- Bozkurt, A. (2020). Educational technology research patterns in the realm of the digital knowledge age. *Journal of Interactive Media in Education*, (In Press). <https://doi.org/10.5334/jime.570>
- Bozkurt, A., & Sharma, R. C. (2020). Emergency remote teaching in a time of global crisis due to CoronaVirus pandemic. *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), i-vi. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3778083>

- Bozkurt, A., Jung, I., Xiao, J., Vladimirschi, V., Schuwer, R., Egorov, G., ... Paskevicius, M. (2020). A global outlook to the interruption of education due to COVID-19 Pandemic: Navigating in a time of uncertainty and crisis. *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), 1–126. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3878572>
- Brooks, D. C., & McCormack, M. (2020). Driving Digital Transformation in Higher Education. *EDUCAUSE*. <https://library.educause.edu/resources/2020/6/driving-digital-transformation-in-higher-education>
- Cao, W., Fang, Z., Hou, G., Han, M., Xu, X., Dong, J., & Zheng, J. (2020). The psychological impact of the COVID-19 epidemic on college students in China. *Psychiatry Research*, 287(2020), 112934. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.112934>
- Chiodini, J. (2020). Online learning in the time of COVID-19. *Travel Medicine and Infectious Disease*, 34(2020), 101669. <https://doi.org/10.1016/j.tmaid.2020.101669>
- Coeckelbergh, M. (2020). The postdigital in pandemic times: A comment on the Covid-19 crisis and its political epistemologies. *Postdigital Science and Education*, 1-4. <https://doi.org/10.1007/s42438-020-00119-2>
- CoL. (2020). *Guidelines on Distance Education during COVID-19*. Commonwealth of Learning. <http://oasis.col.org/handle/11599/3576>
- Costello, E., Brown, M., Donlon, E., & Girme, P. (2020). The Pandemic Will Not be on Zoom: A Retrospective from the Year 2050. *Postdigital Science and Education*, 1-9. <https://doi.org/10.1007/s42438-020-00150-3>
- Cronin, P., Ryan, F., & Coughlan, M. (2008). Undertaking a literature review: A step-by-step approach. *British Journal of Nursing*, 17(1), 38-43. <https://doi.org/10.12968/bjon.2008.17.1.28059>
- d’Orville, H. (2020). COVID-19 causes unprecedented educational disruption: Is there a road towards a new normal?. *Prospects*, 1-5. <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09475-0>
- Daniel, S. J. (2020). Education and the COVID-19 pandemic. *Prospects*, 1-6. <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09464-3>
- Degges-White, S. (2020) Zoom Fatigue: Don’t Let Video Meetings Zap Your Energy. Some ‘cheats’ to help you beat Zoom fatigue before it beats you. *Psychology Today*. <https://www.psychologytoday.com/us/blog/lifetime-connections/202004/zoom-fatigue-dont-let-video-meetings-zap-your-energy>
- Dehghanbanadaki, H., Seif, F., Vahidi, Y., Razi, F., Hashemi, E., Khoshmirsafa, M., & Aazami, H. (2020). Bibliometric analysis of global scientific research on Coronavirus

- (COVID-19). *Medical Journal of The Islamic Republic of Iran (MJIRI)*, 34(1), 354-362.
<http://mjiri.iums.ac.ir/article-1-6629-en.html>
- Depoux, A., Martin, S., Karafillakis, E., Preet, R., Wilder-Smith, A., & Larson, H. (2020). The pandemic of social media panic travels faster than the COVID-19 outbreak. *Journal of Travel Medicine*, 27(3), 1-2. <https://doi.org/10.1093/jtm/taaa031>
- Deshmukh, S. R. (2020). Social Realities of Higher Education in the Age of Uncertainties. *Smart Moves Journal IJELLH*, 8(4), 279-289. <https://doi.org/10.24113/ijellh.v8i4.10547>
- Doghonadze, N., Aliyev, A., Halawachy, H., Knodel, L., & Adedoyin, A. S. (2020). The Degree of Readiness to Total Distance Learning in the Face of COVID-19-Teachers' View (Case of Azerbaijan, Georgia, Iraq, Nigeria, UK and Ukraine). *Journal of Education in Black Sea Region*, 5(2), 2-41. <https://doi.org/10.31578/jebs.v5i2.197>
- Douglass, B. G., & Moustakas, C. E. (1985). *Heuristic inquiry: The internal search to know*. Center for Humanistic Studies. <https://doi.org/10.1177/0022167885253004>
- El Maarouf, M. D., Belghazi, T., & El Maarouf, F. (2020). COVID-19: A Critical Ontology of the present. *Educational Philosophy and Theory*, 1-19. <https://doi.org/10.1080/00131857.2020.1757426>
- Eren, E. (2020). Yeni Tip Koronavirüs'ün Türk eğitim politikaları uygulamalarına etkisi: Milli Eğitim Bakanlığının ve Yükseköğretim Kurulunun yeni düzenlemeleri. *Yükseköğretim Dergisi*. <https://doi.org/10.2399/yod.20.716645>
- Erkut, E. (2020). Covid-19 sonrası yükseköğretim. *Yükseköğretim Dergisi*. <https://doi.org/10.2399/yod.20.002>
- Ferdig, R. E., Baumgartner, E., Hartshorne, R., Kaplan-Rakowski, R. & Mouza, C. (2020). *Teaching, Technology, and Teacher Education during the COVID-19 Pandemic: Stories from the Field*. Association for the Advancement of Computing in Education (AACE). <https://www.learntechlib.org/p/216903/>
- Gupta, A., & Goplani, M. (2020). Impact of Covid-19 on Educational Institutions in India. *UGC Care Journal*, 661-671. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.32141.36321>
- Hargittai, E. (2003). The digital divide and what to do about it. In Derek C. Jones (Ed.), *The New Economy Handbook*. San Diego, CA: Academic Press.
- Henriksen, D., Creely, E., & Henderson, M. (2020). Folk Pedagogies for Teacher Transitions: Approaches to Synchronous Online Learning in the Wake of COVID-19. *Journal of Technology and Teacher Education*, 28(2), 201-209. <https://www.learntechlib.org/primary/p/216179/>

- Hodges, C., Moore, S., Lockee, B., Trust, T., & Bond, A. (2020). The difference between emergency remote teaching and online learning. *Educause Review*. <https://er.educause.edu/articles/2020/3/thedifference-between-emergency-remote-teaching-and-online-learning>.
- Hossain, M. M. (2020). Current status of global research on novel coronavirus disease (COVID-19): a bibliometric analysis and knowledge mapping [version 1; peer review: 1 approved with reservations]. *F1000Research*, 9, 1-13. <https://doi.org/10.12688/f1000research.23690.1>
- Huang, R. H., Liu, D. J., Tili, A., Yang, J. F., & Wang, H. (2020). *Handbook on Facilitating Flexible Learning During Educational Disruption: The Chinese Experience in Maintaining Undisrupted Learning in COVID-19 Outbreak*. Smart Learning Institute of Beijing Normal University. UNESCO. <https://iite.unesco.org/wp-content/uploads/2020/03/Handbook-on-Facilitating-Flexible-Learning-in-COVID-19-Outbreak-SLIBNU-V1.2-20200315.pdf>
- International Commission on the Futures of Education (2020). *Education in a post-COVID world: Nine ideas for public action*. UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373717/PDF/373717eng.pdf.multi>
- Johnson, L., Smith, R., Willis, H., Levine, A., & Haywood, K. (2011). *The 2011 Horizon Report*. Austin, Texas: The New Media Consortium.
- Karadağ, E., & Yücel, C. (2020). Yeni tip Koronavirüs pandemisi döneminde üniversitelerde uzaktan eğitim: Lisans öğrencileri kapsamında bir değerlendirme çalışması. *Yükseköğretim Dergisi*. <https://doi.org/10.2399/yod.20.730688>
- Karalis, T., & Raikou, N. (2020). Teaching at the times of COVID-19: Inferences and implications for higher education pedagogy. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 10(5). <http://dx.doi.org/10.6007/IJARBS/v10-i5/7219>
- Kerres, M. (2020). Against all odds: Education in Germany coping with Covid-19. *Postdigital Science and Education*, 1-5. <https://doi.org/10.1007/s42438-020-00130-7>
- Keskin, M., Özer Kaya, D. (2020). COVID-19 Sürecinde Öğrencilerin Web Tabanlı Uzaktan Eğitime Yönelik Geri Bildirimlerinin Değerlendirilmesi. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 59-67. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ikcusbfd/issue/55773/754174>

- Khan, A. R., Ratele, K., & Arendse, N. (2020). Men, suicide, and Covid-19: Critical masculinity analyses and interventions. *Postdigital Science and Education*, 1-6. <https://doi.org/10.1007/s42438-020-00152-1>
- Knowles, M. S. (1975). *Self-directed learning: A guide for learners and teachers*. New York: Association Press.
- Koehler, M., & Mishra, P. (2009). What is technological pedagogical content knowledge (TPACK)?. *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, 9(1), 60-70. <https://doi.org/10.1177/002205741319300303>
- Lorenz, E. N. (1972). Predictability: Does the flap of a butterfly's wings in Brazil set off a tornado in Texas? Paper presented at 139th Annual Meeting of the American Association for the Advancement of Science, Washington DC, The US.
- Lowenthal, P., Borup, J., West, R., & Archambault, L. (2020). Thinking beyond zoom: using asynchronous video to maintain connection and engagement during the COVID-19 pandemic. *Journal of Technology and Teacher Education*, 28(2), 383-391. <https://www.learntechlib.org/primary/p/216192/>
- Maloney, E. J., & Joshua Kim, J. (2020). Fall Scenario #13: A HyFlex Model. *Inside HigherEd*. <https://www.insidehighered.com/blogs/learning-innovation/fall-scenario-13-hyflex-model>
- Mintz, V. (2020). Why I'm Learning More With Distance Learning Than I Do in School. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2020/05/05/opinion/coronavirus-pandemic-distance-learning.html?smid=tw-share>
- Mirrlees, T., & Alvi, S. (2020). EDTECH INC. *Selling, automating and globalizing higher education in the digital age*. New York & London: Routledge.
- Mishra, P., Koehler, M. J., & Kereluik, K. (2009). The song remains the same: Looking back to the future of educational technology. *TechTrends*, 53(5), 49. <https://doi.org/10.1007/s11528-009-0325-3>
- Moore, M. G., & Kearsley, G. (2012). *Distance education: A systems view of online learning*. Cengage Learning.
- Moustakas, C. E. (1990). *Heuristic research: Design, methodology, and applications*. Newbury Park, CA: Sage.
- Noddings, N. (2002). *Starting at home: Caring and social policy*. Berkeley: University of California Press.
- O'Keefe, L., Rafferty, J., Gunder, A., & Vignare, K. (2020). *Delivering high-quality instruction online in response to COVID-19: Faculty playbook*. Every Learner

- Everywhere. http://olc-wordpress-assets.s3.amazonaws.com/uploads/2020/05/Faculty-Playbook_Final-1.pdf
- O'Sullivan, V. (2020). Non-Human Animal Trauma During the Pandemic. *Postdigital Science and Education*, 1-9. <https://doi.org/10.1007/s42438-020-00143-2>
- QAA. (2020). Building a Taxonomy for Digital Learning. The Quality Assurance Agency for Higher Education 2020. <https://www.qaa.ac.uk/docs/qaa/guidance/building-a-taxonomy-for-digital-learning.pdf>
- Rajkumar, R. P. (2020). COVID-19 and mental health: A review of the existing literature. *Asian Journal of Psychiatry*, 52(220),102066. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102066>
- Rapanta, C., Botturi, L., Goodyear, P., Guàrdia, L., & Koole, M. (2020). Online university teaching during and after the Covid-19 crisis: Refocusing teacher presence and learning activity. *Postdigital Science and Education*, 1-23. <https://doi.org/10.1007/s42438-020-00155-y>
- Reimers, F. M., & Schleicher, A. (2020). *A framework to guide an education response to the COVID-19 Pandemic of 2020*. OECD Report. <https://learningportal.iiep.unesco.org/en/library/a-framework-to-guide-an-education-response-to-the-covid-19-pandemic-of-2020>
- Robinson, H. A., Al-Freih, M., & Kilgore, W. (2020). Designing with care: Towards a care-centered model for online learning design. *The International Journal of Information and Learning Technology*. 37(3), 99-108. <https://doi.org/10.1108/IJILT-10-2019-0098>
- Rushby, N. (2013). The future of learning technology: some tentative predictions. *Educational Technology & Society*, 16(2), 52-58.
- Russel, T. L.(1999). *The No significant difference phenomenon as reported in 355 research reports, summaries and papers*. USA: North Carolina State University.
- Safi, F., Wenzel, T., & Trimble Spalding, L. A. (2020). Remote learning community: Supporting teacher educators during unprecedented times. *Journal of Technology and Teacher Education*, 28(2), 211-222. <https://www.learntechlib.org/primary/p/216308/>
- Sidpra, J., Gaier, C., Reddy, N., Kumar, N., Mirsky, D., & Mankad, K. (2020). Sustaining education in the age of COVID-19: a survey of synchronous web-based platforms. *Quantitative Imaging in Medicine and Surgery*, 10(7), 1422. <https://dx.doi.org/10.21037/qims-20-714>
- Siemens, G. (2005). Connectivism: a learning theory for the digital age. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 2(1). http://www.itdl.org/Journal/Jan_05/article01.htm

- Strauss, A., & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research*. Sage publications.
- Strong, P. (1990). Epidemic psychology: A model. *Sociology of Health & Illness*, 12(3), 249-259.
- Telli, S. G., & Altun, D. (2020). Coronavirüs ve çevrimiçi (online) eğitimin önlenemeyen yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 25-34.
- Teräs, M., Suoranta, J., Teräs, H., & Curcher, M. (2020). Post-Covid-19 Education and Education Technology ‘Solutionism’: a Seller’s Market. *Postdigital Science and Education*, 1-16. <https://doi.org/10.1007/s42438-020-00164-x>
- Trilling, B., & Fadel, C. (2009). 21st century skills: Learning for life in our times. San Francisco: Jossey-Bass.
- UN. (1948). Universal Declaration of Human Rights. <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html>
- UNESCO. (2020a). School closures caused by Coronavirus (Covid-19). UNESCO. <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>
- UNESCO. (2020b). Startling digital divides in distance learning emerge. UNESCO. <https://en.unesco.org/news/startling-digital-divides-distance-learning-emerge>
- UNICEF. (2020). UNICEF and Microsoft launch global learning platform to help address COVID-19 education crisis. UNICEF. <https://www.unicef.org/press-releases/unicef-and-microsoft-launch-global-learning-platform-help-address-covid-19-education>
- Van Lancker, W., & Parolin, Z. (2020). COVID-19, school closures, and child poverty: a social crisis in the making. *The Lancet Public Health*, 5(5), e243-e244. [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(20\)30084-0](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(20)30084-0)
- Viner, R. M., Russell, S. J., Croker, H., Packer, J., Ward, J., Stansfield, C., ... & Booy, R. (2020). School closure and management practices during coronavirus outbreaks including COVID-19: a rapid systematic review. *The Lancet Child & Adolescent Health*. 2020(4), 397-404. [https://doi.org/10.1016/S2352-4642\(20\)30095-X](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(20)30095-X)
- Waddingham, R. (2020). COVID-19: how can we support each other (and ourselves)?. *Psychosis*, 12(2), 101-105. <https://doi.org/10.1080/17522439.2020.1759678>
- Walsh, D., & Downe, S. (2005). Meta-synthesis method for qualitative research: a literature review. *Journal of Advanced Nursing*, 50(2), 204-211. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2005.03380.x>
- Weller, M. (2020). *25 Years of Ed Tech*. Edmonton, Canada: AU Press.
- WHO. (2020a). Coronavirus disease (COVID-19) Pandemic. World health Organization. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>

- WHO. (2020b). WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard. World health Organization. <https://covid19.who.int/>
- Wiederhold, B. K. (2020). Connecting Through Technology During the Coronavirus Disease 2019 Pandemic: Avoiding “Zoom Fatigue”. *Cyberpsychology, Behavior, And Social Networking*, 23(7), 437-438. <https://www.liebertpub.com/doi/pdfplus/10.1089/cyber.2020.29188.bkw>
- Williamson, B., Eynon, R., & Potter, J. (2020). Pandemic politics, pedagogies and practices: digital technologies and distance education during the coronavirus emergency. *Learning, Media and Technology*, 45(2), 107-114. <https://doi.org/10.1080/17439884.2020.1761641>
- Witze, A. (2020). Universities will never be the same after the coronavirus crisis. *Nature*. <https://www.nature.com/articles/d41586-020-01518-y>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Zhao, Y. (2020). COVID-19 as a catalyst for educational change. *Prospects*, 1-5. <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09477-y>
- Zhong, R. (2020). The coronavirus exposes education’s digital divide. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2020/03/17/technology/china-schoolscoronavirus.html>
- Zhu, X., & Liu, J. (2020). Education in and After Covid-19: Immediate Responses and Long-Term Visions. *Postdigital Science and Education*, 1-5. <https://doi.org/10.1007/s42438-020-00126-3>
- Zimmerman, J. (2020). Coronavirus and the Great Online-Learning Experiment. *The Chronicle of Higher Education*. <https://www.chronicle.com/article/Coronavirusthe-Great/248216>

Yazar Hakkında

Aras BOZKURT

Aras Bozkurt, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Uzaktan Eğitim Anabilim Dalı'nda akademisyen ve araştırmacı olarak çalışmaktadır. Bozkurt, Anadolu Üniversitesi Uzaktan Eğitim bölümünden yüksek lisans ve doktora derecesine sahiptir. Bozkurt'un öncelikli ilgi alanları; çevrimiçi etkileşim, çevrimiçi öğrenme ortamları, çevrimiçi öğrenme toplulukları, çevrimiçi topluluk oluşturma süreçleri ve çevrimiçi öğrenme şeklindedir.

Bozkurt aynı zamanda bağlantıcılık, rizomatik öğrenme, hetagoji gibi kuramsal, kavramsal yaklaşımlar ile sosyal ağ analizi, duygu analizi ve veri madenciliği gibi araştırma paradigmalarıyla ilgilenmektedir

Posta adresi: Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Yunus Emre Kampüsü, Eskişehir, Türkiye.
Tel: +90 222 335 0580
Eposta: arasbozkurt@gmail.com
Eposta: arasbozkurt@anadolu.edu.tr
URL: <http://twitter.com/arasbozkurt>
URL: <http://about.me/arasbozkurt>
URL: <https://akademik.anadolu.edu.tr/arasbozkurt>
URL: <https://anadolu.academia.edu/ArasBOZKURT>
URL: https://www.researchgate.net/profile/Aras_Bozkurt
URL: [YÖK Akademik](#)